

**АЛЕКСАНДР
КОНДРАТЬЕВ:**

*исследования, материалы,
публикации*

Ровенский институт славяноведения
Киевского славистического университета
Русский культурный центр Ровенской области

АЛЕКСАНДР КОНДРАТЬЕВ:

*исследования, материалы,
публикации*

Ровно
2008

ББК 83.3(4Рос)6

К 642

УДК 82(470)

*Рекомендовано к печати решением Ученого совета
Ровенского института славяноведения Киевского славистического
университета (протокол № 6 от 29 января 2008 г.)*

Рецензенты:

А.А. Кораблев, доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой теории литературы и художественной культуры Донецкого национального университета;
В.Л. Удалов, доктор филологических наук, профессор кафедры русской филологии Волинского национального университета имени Леси Украинки.

Редакционная коллегия:

Е.М. Васильев, кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой теории и истории мировой литературы Ровенского института славяноведения Киевского славистического университета (*ответственный редактор*);

А.А. Асоян, доктор филологических наук, профессор кафедры искусствоведения Гуманитарного университета профсоюзов (г. Санкт-Петербург);

А.А. Галич, доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой украинской литературы Луганского национального педагогического университета имени Тараса Шевченко;

В.И. Мацапура, доктор филологических наук, профессор кафедры зарубежной литературы Полтавского государственного педагогического университета имени В.Г.Короленко;

М.В. Михайлова, доктор филологических наук, профессор кафедры истории русской литературы Московского государственного университета имени М.В.Ломоносова, академик РАЕН, член Союза писателей Москвы;

Л.К. Оляндэр, доктор филологических наук, профессор, почетный академик АН ВШ Украины, заведующая кафедрой польской филологии Волинского национального университета имени Леси Украинки;

Ю.Б. Орлицкий, доктор филологических наук, главный редактор информационного издания «Вестник гуманитарной науки» Российского государственного гуманитарного университета (г. Москва);

В.А. Смирнов, доктор филологических наук, профессор кафедры русской словесности и культурологии Ивановского государственного университета.

Александр Кондратьев: исследования, материалы, публикации /

Отв. ред. Е.М.Васильев. – Рівне: Волинські обереги, 2008. – 256 с.

ISBN 978-966-416-134-0.

В сборник вошли научные статьи и материалы ученых Украины, России и США, посвященные жизни и творчеству русского поэта, прозаика, переводчика, литературного критика, видного представителя культуры Серебряного века Александра Алексеевича Кондратьева (1876 – 1967). В состав книги входит также републикация исследования А.А. Кондратьева «Граф А.К.Толстой. Материалы для истории жизни и творчества» (1912) и малоизвестная рецензия Нины Петровской на собрание рассказов писателя «Улыбка Ашеры» (1911).

© Ровенский институт славяноведения Киевского славистического университета, 2008.

© Русский культурный центр Ровенской области, 2008.

ISBN 978-966-416-134-0

8005

О.Ю. ПРИХОДЬКО (Рівне)

**МІФОЛОГІЧНА ТОПОГРАФІЯ РОМАНУ
ОЛЕКСАНДРА КОНДРАТЬЄВА «НА БЕРЕГАХ ЯРИНИ»
(ДО ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ МІФІЧНИХ
ОБРАЗІВ-ПЕРСОНАЖІВ)**

Входження постаті і творчості Олександра Кондратьєва в історико-літературний контекст Рівненщини дає не лише потужний поштовх до подальшої краєзнавчої науково-дослідницької роботи, а відкриває ще одну

сторінку літературного обличчя волинського регіону, викликає потребу низки літературознавчих досліджень, пов'язаних, насамперед, із творчістю письменника так званого ровенського періоду.

Однією із характерних рис творчості О. Кондратьєва є його зацікавлення міфологією. Проте якщо у творах першого, петербурзького, періоду вектор уподобань письменника спрямовувався на античну (греко-римську) міфологію (міфологічний роман «Сатиресса» (1907), збірки міфологічних оповідань «Белый козел» (1908) і «Улыбка Ашеры» (1911), книга віршів «Черная Венера» (1909), то в ровенський період творчості, як зазначає Ірина Корсунська, «... место античной мифологии заступает восточно-славянский фольклор, украинская демонология, местные волинские поверья, былины, легенды, сказки, изученные как по трудам Афанасьева, Сахарова, Максимова, Зеленина и других, так и в непосредственном общении с жителями окресных сел» [5;299].

Перехід О.Кондратьєва із богемно-міського петербурзького середовища до сільського буття на лоні колоритної волинської природи України зумовили і трансформацію його творчості: від рафінованих антично-міфологічних образів у площину українського фольклору, підгрунття якого витворює слов'янська міфологія.

Екзотична природа, звичаї, традиції, обряди, легенди і повір'я волянків і поліщуків не могли не полонити творчу натуру, тому й оживають на сторінках роману «На берегах Ярині» (прочитуємо Горині), що протікає через Дорогобуж, де й було розташоване помістя дружини О. Кондратьєва.

Ще перші дослідники роману «На берегах Ярині», а зокрема Володимир Татаринов, відмічають зв'язок творчої манери письменника зі стилем М. Гоголя, вважаючи його (Кондратьєва) продовжувачем літературних традицій «Вечорів на хуторі біля Диканьки» - повісті, написаної на українському матеріалі.

Роман має підзаголовок - демонологічний. Уже цим підзаголовком автор готує читача до того, що головні акценти в тексті будуть перенесені на світ міфічний, світ демонів, духів, богів, божеств і божків. І справді, події в романі розгортаються у двох дискурсах: світі міфічних істот, що населяють Яринь та її ліси, береги й уособлює потойбіччя. Це світ мертвих. Він є протагоністичним у змалюванні О. Кондратьєва щодо другого світу-людського й реального. Світ міфічних істот(позареальний) не просто співіснує поряд із людським світом, а вступає з ним у взаємодію, живе своїм життям, імітуючи людські взаємини. Багата уява автора витворює світ «нежити» й «нечисти» із численних фольклорних елементів, антропоморфізуючи його.

Наше завдання полягає у виокремленні й вичленуванні тих

фольклорно-міфологічних елементі, із яких зітканий демонологічний світ роману, подати класифікацію міфічних образів-персонажів з урахуванням як традиційних критеріїв у визначенні типології функцій досліджуваних одиниць, так і авторської поетичної уяви й фантазії у їх змалюванні.

Міфологічна топографія роману є насиченою (у тексті трапляється близько 70 назв міфологічних істот) і неоднорідною. В одному дискурсі співіснують як різні за своїми функціями, ознаками, призначенням, так і неоднорідні щодо часу (періодів розвитку міфічної свідомості) і території виникнення й функціонування міфічні істоти. Крім того, асимілюючи знання зі слов'янської міфології з багатою авторською уявою, О. Кондратьєв наділяє своїх персонажів специфічними рисами (щодо зовнішності, вдачі тощо), органічно доповнюючи образ, витворений народною уявою. Міфічні образи, введені автором до тексту роману та циклу сонетів «Славянские боги», не є та й не потребують наукової кристалізації й достовірності. Як зазначає Дорофей Бохан у своїй статті «Мифотворчество А.А.Кондратьева», «... в лице А.А. Кондратьева мы имеем не ученого-исследователя, а фольклориста-поэта. Независимо от того, существовали ли в памяти народа Сварог, Волос, Перун, Мокош, Стрибог, Дажбог и т.д. - в его изящных, безукоризненных по форме сонетах мы имеем характеристику целого ряда богов, божков и демонов-духов древних славян... Трудно от поэта требовать точности ученого»[1;314]. Тим паче що в дослідженнях зі слов'янської міфології існує чимало розбіжностей і суперечностей щодо трактування генетики, функцій, побутування того чи іншого образу.

Міфологічний дискурс роману «На берегах Ярині», становлячи певну єдність, моноліт у поетичному світі автора, одночасно є надзвичайно полігамним і презентує конгломерат різнорідних як образів, так і окремих персонажів, узятих із різних часових площин, міфологічних епох, національних свідомостей, фольклорних зразків слов'янських народів. Крім того, міфологія образів-персонажів роману, як вже було зазначено, сягає різних етапів розвитку міфологічної свідомості слов'ян, серед яких домінуючими є тотемістичний, анімістичний і культу предків(померлих).

Більшість міфічних персонажів, як зазначає Віктор Давидюк у своїй праці «Українська міфологічна легенда», становлять складні полісемантичні утворення, що й служить відображенням їх тривалого переосмислення. Тому пропонувану нами класифікацію міфологічних істот у романі О.Кондратьєва можна назвати умовною, оскільки частина її одиниць, трансформувались у часі, перейшли з однієї групи до іншої. Наприклад, персонаж Марьи Моревны, згадуваний у тексті роману, перш ніж опинитися серед героїв російської казки, що виникла набагато пізніше ніж міф, еволюціонувала від дополітеїстичного образу Зими,

трансформувались через образ богині Марени, що вже належить до пантеону слов'янських богів. Таким чином енциклопедичні знання О.Кондратьєва праслов'янської міфології сконцентрували в одному хронотопі романного жанру і пантеїстичні прообрази-тотеми, і класичних слов'янських богів, і «нежить» та «нечисть» народної демонології і, зрештою, казкових персонажів, що найчастіше є похідними від перших трьох груп. Міфологічні образи-персонажі роману ми розподілили на **чотири** групи.

Перша, виділена нами група, отримала назву **антропоморфні персоніфіковані сили природи дополітеїстичного періоду**, під яким розуміємо стан синкретичного поганства на рівні свідомості, світосприйняття (онтологічний вимір проблеми): *Мать Земля, Красное Лето, Зима, Седая Зима*, трансформована в *Марину, Мару, Марена, Марью Моревну, Зимнюю Матрену, Лоуху (у фінів); Мраз (Хлад, Лед, Ляд); Морской царь, Царевна Весна (Юная дева Весна, Владыка Огня).*

Друга група - **пантеон слов'янських богів**: *Перун, Волос, Дажбог, Летница-Дзевана-Диана, Стригольница (Овечница), Стрибог, Мокошь, Радуница, Лада, Сварог*, а також до цієї групи віднесемо *Лунную Богиню, Розовую Зарницу, богинь дождя и росы.*

Третя група - найчисельніша й найяскравіша у романі. Саме її представники є епіцентром позареального світу, що своїм колоритом часто затьмарює у тексті роману світ людей. Це **світ «нежити» й «нечисти»**, **витворений із образів народної демонології**. Не випадково роман названий демонологічним. Сюжетно-образний каркас твору формує саме ця група, тоді коли представники інших трьох груп функціонують у тексті лише номінативно: *Водяной (Водяной царь, Донный Владыка), Русалки (Водяницы); трясинная (болотная) нечисть - главный Болотник (Трясинник), лозовики, болотницы (трясинные красавицы), болотные бесы и бесенки, Леший (Лесовик), Остроголовый (Зеленый Козел, Баранья Морда, Рыжая борода), Лешачиха, Полевик, Дедушка домовой, Гуменник, Лапун, Коровья Смерть, деревяница, полудница, Житный Дед (Дед Житень, Житный Козел), оборотень, упырь, утопленник, кикимора, ведьмы (Аниска, Степка, Праскуха, юная Аксютка), Огненный Змей.*

Четверта група - **фольклорно-казкові образи**: *Старый Сом, Мороз, Баба Яга, Морской Зверь, царевна Марья Моревна, Царь Месяц, Бурый Мишка.*

Усі чотири групи об'єднує потужний антропоморфний план вираження.

Найколоритніша група «нежити» й «нечисти» уособлює не лише потойбіччя, світ мертвих, а за однією із народних легенд, є породженням нечистого(диявола, чорта, сатани). На цю легенду посилається у своєму

«Словнику давньоукраїнської міфології» С. Плачинда [6;52], також її згадує Віктор Давидюк у своїх дослідженнях [3;75]. Тому й злітається вся «нежить» і «нечисть» у романі О. Кондратьєва на шабаш до Чорта. У тексті проявляє себе видозмінений, трансформований ритуал-табу, відповідно до якого ім'я нечистого не можна було вимовляти вголос. Спочатку він «Сам», «Он», «Некто», «Сидящий», і вже згодом з'являються номінативні парафрази- «Черный Козел», «Ночной Владыка», «Властелин Мрака», «Хозяин Мрака», «Хозяин Праздника», «Господин».

Хоча генетика більшості образів - у спільнослов'янській міфології, проте окремі з них притаманні суто українському чи російському фольклору. Наприклад, у росіян образ відьми (ведуньи) асоціювався виключно зі старою нікчемною бабою, як зауважує Сергій Токарев у своїй праці «Религиозные верования восточнославянских народов XIX начала XX века [7;23]. У романі серед відьм - *Аниски, Степки, Праскухи* і юної *Ксаньки* це найімовірніше - *Праскуха*. А образ відьми - вродливиці, що зваблює чоловіків, як зауважує цей же дослідник, сягає своїм корінням українського фольклору. Відьма *Аниска* у цьому відношенні є показовою. А от *дедушка гуменник* - власне російський міфологічний персонаж, не притаманний фольклору інших країн. В українському фольклорі, на відміну від російського й білоруського, невідомий образ *водянихи*. В романі О. Кондратьєва зустрічаємо своєрідний гарем із *водяних-болотниц*, дружин *Болотника - Толстой Марыськи, Куньей Души, Малинки* та ін.

Цікавим є образ *Огненного змея*, що належить до групи «нежити» й «нечисти». За народними віруваннями слов'ян, вогненний змії - загиблій далеко від дому чоловік, що ночами прилітає до своєї дружини через димар. У романі *Огненный змей* прилітає до відьми *Аниски* й супроводжує її на шабаш, як Коров'єв булгаківську Маргариту. Він повністю антропоморфізований: «Аниска увидела, что перед нею стоит плотный мужчина цыганского типа, лет тридцати пяти - сорока, одетый в красный кафтан, бархатные черные шаровары и странной формы, с загнутыми кверху раздвоенными острыми носками, сапоги» [4;100]. Лише згодом на шабаші *Аниска* «невольно взглянула на своего спутника и рассмотрела, что, когда тот смеется, у него видны острые, тонкие, загнутые, совсем как змеиные зубы» [4;121].

Дане дослідження не претендує на теоретичну вичерпність у художньо-міфологічній класифікації образів роману О. Кондратьєва. Але пропонується студія є кроком до поглибленого вивчення особливостей міфопоетики та авторського стилю О. Кондратьєва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бохан Д. Мифотворчество А.А.Кондратьева // Кондратьев А.А. На берегах Ярыши. – Рівне, 2006. – С. 311-316.
2. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські народні погляди та вірування. – К., 1993.
3. Давидюк В. Українська міфологічна легенда. – Львів, 1992.
4. Кондратьев А. На берегах Ярыши. – Рівне, 2006.
5. Корсунская И. Большой писатель в маленьком городе // Кондратьев А. На берегах Ярыши. – Рівне, 2006. – С. 296-302.
6. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології. – К., 1993.
7. Токарев С. Религиозные верования восточнославянских народов XIX – начала XX века. – М., 1957.